

**МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ОДЕСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
імені І. І. МЕЧНИКОВА**

ФАКУЛЬТЕТ ІСТОРІЇ ТА ФІЛОСОФІЇ

КАФЕДРА ІСТОРІЇ УКРАЇНИ ТА СПЕЦІАЛЬНИХ ІСТОРИЧНИХ ДИСЦИПЛІН

ІСТОРІЯ УКРАЇНИ

**Методичні рекомендації до самостійної роботи
здобувачам першого (бакалаврського) рівня
вищої освіти спеціальностей
033 «Філософія» та 034 «Культурологія»**

**ОДЕСА
2024**

**УДК 94(477)(091)(076)
I-907**

Укладач:

О. О. Синявська, кандидат історичних наук, доцент, кафедра історії України та СІД ОНУ імені І. І. Мечникова.

Рецензенти:

В. М. Хмарський, доктор історичних наук, професор, професор кафедри історії України та СІД ОНУ імені І. І. Мечникова;

І. В. Сумченко, кандидат філософських наук, доцент, доцент кафедри культурології ОНУ імені І. І. Мечникова, гарант ОП «Культурологія» для здобувачів першого (бакалаврського) рівня вищої освіти.

*Рекомендовано до друку вченою радою факультету історії та філософії
Одеського національного університету імені І. І. Мечникова
(протокол № 3 від 29 листопада 2023 р.)*

I-907 **Історія України** : метод. рекомендації до самостійної роботи здобувачам першого (бакалаврського) рівня вищої освіти спеціальностей 033 «Філософія» та 034 «Культурологія» / уклад.: О. О. Синявська. – Одеса : Олді+, 2024. – 40 с.

У методичних рекомендаціях розкривається програма курсу, даються вказівки для самостійної роботи з метою опанування лекційним матеріалом та підготовкою до практичних занять. Наведено список джерел та літератури до курсу, завдання для індивідуальної роботи, перелік тем для презентацій, форми контролю, критерії оцінювання, перелік контрольних питань.

Для здобувачів факультету історії та філософії першого (бакалаврського) рівня вищої освіти за спеціальностями «Філософія» та 034 «Культурологія».

УДК 94(477)(091)(076)

ЗМІСТ

ВСТУП.....	4
РЕКОМЕНДАЦІЇ ДЛЯ ОПАНУВАННЯ ТЕМАМИ НАВЧАЛЬНОЇ ДИСЦИПЛІНИ.....	6
РЕКОМЕНДАЦІЇ ДО ВИКОНАННЯ ІНДИВІДУАЛЬНИХ САМОСТІЙНИХ ЗАВДАНЬ.....	28
РЕКОМЕНДОВАНА ЛІТЕРАТУРА.....	31
ПИТАННЯ ДЛЯ ПІДСУМКОВОГО КОНТРОЛЮ, ФОРМИ КОНТРОЛЮ ТА КРИТЕРІЇ ОЦІНЮВАННЯ.....	33

ВСТУП

Історія України належить до тих навчальних дисциплін, увага й інтерес до яких у нашому суспільстві зростатиме і поглиблюватиметься, адже історія є одним з найважливіших способів самоусвідомлення людства. Всім відомий вислів «*Historia est magistra vitae*» (Історія – наставниця життя). Справді, особливо в періоди змін, люди завжди намагаються знайти відповіді на складні питання сучасності, користуючись багатством світового соціального досвіду як величезною лабораторією. Через історичні приклади люди виховуються з повагою до вічних цінностей, таких як справедливість, свобода, незалежність, мир, добро. Історична наука намагається дати цілісне бачення історичного процесу на основі знання фактів і ключових подій. Вивчення їх перебігу ставить за мету у комплексі дослідити історичні процеси на території України з найдавніших часів до сьогодення.

Особливої актуальності поглиблене вивчення історії України набуває в умовах повномасштабної збройної агресії російської федерації проти України. У сучасному контексті освіти забезпечення формування патріотичних цінностей та ідентичності стає надзвичайно важливим завданням. Вивчення історії України сприяє вихованню у здобувачів вищої освіти почуття патріотизму, допоможе зберегти та розширити національну свідомість, зміцнити єдність і солідарність українського народу. Окрім патріотизму, важливо також надавати увагу розумінню історії та культури своєї нації. Це допоможе зберегти національну спадщину, засвоїти цінність культурного розмаїття та розуміння історичних подій, які сформували сучасну Україну.

Курс «Історія України» знайомить студентів з подіями від найдавніших часів і продовжує це знайомство до подій сьогодення. **Метою курсу** є опанування базового рівня знань з історії України, з'ясування основних історичних проблем, системи певних історичних періодів, котрі подані хронологічно та охоплюють всю територію України у тісному поєднанні з історичними процесами сусідніх держав. Під час вивчення курсу розглядається низка теоретико-методологічних та конкретно-історичних питань, пов'язаних з еволюцією соціально-економічних і суспільно-політичних процесів.

У зв'язку з метою ставляться наступні **завдання**: опрацювати основну джерельну базу і літературу по даній дисципліні,

проаналізувати важливі суспільно-політичні та соціально-економічні явища минулого України, прослідкувати причини їх виникнення, трансформацію та еволюцію, з'ясувати розвиток культури, освіти, науки.

У результаті вивчення навчальної дисципліни здобувач повинен **знати:**

- необхідний комплекс джерел та історіографічний доробок з проблематики курсу;
- основні та актуальні проблеми тематики даного курсу;
- важливі дати та події пов'язані з політичною, економічною, соціальною історією України;
- найвидатніші персоналії, які визначали хід історичних подій в Україні.

Здобувач повинен **вміти:**

- систематизувати і аналізувати джерельний матеріал курсу;
- узагальнювати фактичний матеріал, набутий під час лекцій та самостійно опрацьованої літератури до курсу;
- робити висновки з вивченої теми;
- користуватися картографічним та іншими допоміжними матеріалами.

Вивчення навчальної дисципліни «Історія України» відповідно до освітньо-професійної програми «Філософія» та освітньо-професійної програми «Культурологія» за відповідними спеціальностями для здобувачів першого (бакалаврського) рівня вищої освіти передбачено протягом одного семестру на 2 курсі. Загальний обсяг вивчення навчальної дисципліни складає 90 годин (3 кредити), із яких 16 годин відведено для лекційної частини, 14 годин для практичних занять і 60 годин на самостійну роботу для здобувачів денної форми навчання; 6 годин для лекційної частини, 4 години для практичних занять і 80 годин на самостійну роботу для здобувачів заочної форми навчання. Враховуючи значний обсяг самостійної роботи, методичні рекомендації структуровані за темами лекційних занять, до кожної теми пропонується план, методичні рекомендації до самостійної роботи та перелік питань для самоконтролю. В окремі розділи винесена інформація щодо виконання індивідуальних самостійних завдань та інформація про критерії оцінювання.

РЕКОМЕНДАЦІЇ ДЛЯ ОПАНУВАННЯ ТЕМАМИ НАВЧАЛЬНОЇ ДИСЦИПЛІНИ

Тема 1. ВСТУП ДО ВИВЧЕННЯ ІСТОРІЇ УКРАЇНИ. ДАВНЯ ІСТОРІЯ

Місце України в сучасному світі. Предмет і завдання курсу «Історія України». Огляд джерел і літератури. Періодизація історії України.

Заселення території Центрально-Східної Європи представниками людської спільноти. Локалізація найвідоміших стоянок архантропів й палеоантропів. Характеристика антропо- і соціогенезу в період палеоліту, мезоліту і неоліту. Еволюція господарських форм. Зародження і розвиток духовної культури в кам'яну добу. Зміст і наслідки неолітичної революції. Місце Трипільської культури в історії людства. Проблема походження трипільців. Територія поширення племен мальованої кераміки. Особливості господарського розвитку. Протоміста. Причини зникнення Трипільської культури. Центрально-Східна Європа в епоху заліза. Етнічне походження та політична історія кіммерійців, скіфів, сарматів. Давньогрецька колонізація Північного Причорномор'я.

Рекомендована література: [1, 3, 5, 14, 15, 16]

Методичні рекомендації до самостійної роботи.

Під час самостійної роботи здобувачі мають опрацювати презентацію до лекції та відповідну літературу.

Звертаємо увагу, що найбільш поширена періодизація історії України виокремлює наступні періоди:

Стародавня історія (від найдавніших часів до V ст.)

Середньовіччя (V-XV ст.)

Ранньомодерний або Ранній новий час (XVI-XVIII ст.)

Модерний або Новий час (XIX ст.)

Новітня історія (XX-XXI ст.)

Вивчаючи події на території України, слід враховувати різні групи історичних джерел: археологічні, усні, писемні, зображальні тощо.

Підкреслимо, що перші сліди перебування людини на території України сягають у давнину близько мільйона років тому. Стоянки первісних людей збереглися з часів раннього палеоліту (кам'яної доби) і виявлені у с. Королеве у Закарпатті, поблизу міста Амвросіївка в

Донбасі, у с. Лука-Врублевецька, що на Подністров'ї, стоянка Кіік-Коба в Криму та ін. За доби мезоліту клімат стає набагато м'якшим, оскільки останній льодовик у Європі зник приблизно 2 тис. років до того. У цей період почали використовувати лук і стріли, приручати диких тварин, поширилося рибальство. Останньою стадією кам'яного віку була доба неоліту, що тривала з VI до III тис. до н. е. Найхарактернішою для цього періоду була поява нових форм господарської діяльності людини – скотарства і землеробства, тобто перехід до свідомого виробництва продуктів харчування.

Важливо відзначити, що у IV – III тисячоліттях до н. е. на території України відбувається перехід до енеоліту (мідно-кам'яного віку), для якого характерні виробництво і обробка міді. Особливо багато їх на околицях Києва і в долині Дніпра. Від села Трипільля на Київщині до Карпат та нижнього Дунаю залишилися сліди життя людини доби енеоліту, і культура цього періоду дістала в науці назву трипільської (наприкінці XIX ст. саме в с. Трипільля вперше виявлено її пам'ятки). Населення трипільської культури стало субстратом, або основою українського народу. Воно було автохтонним, тобто не прийшло з інших країв, а зародилося на берегах Дніпра і розселилося на всіх українських землях. Долю трипільських племен остаточно не з'ясовано. Мабуть, вони розпалися на кілька груп. Частина їх залишилася на місці, інші започаткували нові етномовні групи Східної Європи та Азії.

У другій половині III тисячоліття до н. е. на території України розпочалася бронзова доба. З відкриттям і використанням заліза в історії України почалася залізна доба. Археологічні розкопки, окремі писемні джерела (передусім грецькі) вказують на те, що серед народів, які колись населяли українську землю, першими на шлях державотворення в I тис. до н. е. стали кочові племена Північного Причорномор'я – кіммерійці, скіфи, сармати та ін. З початком VII ст. до н. е. історичний процес на території України був позначений впливом давньогрецької цивілізації – як у матеріальному, так і в соціально-економічному й духовному аспектах.

Питання для самоконтролю:

1. Назвіть основні періоди в історії України? Які події є визначальними для переходу від одного до іншого періоду?
2. Знайдіть та покажіть на карті місце перших стоянок первісних людей на території України.

3. На яких територіях була поширена Трипільська культура? Які її основні ознаки?
4. Яка держава існувала на території сучасної України в добу раннього заліза? Що ви знаєте про культуру Скіфії?
5. Що вам відомо про давньогрецьку цивілізацію на території Північного Причорномор'я?

Тема 2. УКРАЇНСЬКІ ЗЕМЛІ У ПЕРІОД СЕРЕДНЬОВІЧЧЯ.

Проблема етногенезу слов'ян. Велике розселення слов'ян у другій половині I тис. Виникнення Руської держави. Перші київські князі. Роль зовнішньої торгівлі в політичній історії країни першої половини X ст. Особливості внутрішньої політики княгині Ольги. Реформи князя Володимира I Великого. Внутрішня і зовнішня політика князя Ярослава Мудрого. Християнізація як рушій нового культурного прогресу. Взаємозв'язок руської культури з культурою Візантії. Розвиток писемності та освіти. Система правління в Київській державі у другій половині XI ст. Любецький з'їзд 1097 р.

Галицько-Волинська держава у XII–60-ті рр. XIII ст. Данило Галицький. Основні міста-осередки соціального і культурного життя. Монгольська навала.

Литовсько-руська держава. Великокнязівська опозиція у 30–40-х роках XV ст. Галичина, Буковина та Закарпаття у XV–першій половині XVI ст. Люблінська унія 1569 р. Фільваркова система господарювання. Цехова організація ремісників. Магдебурзьке право. Берестейська унія 1596 р. Розвиток культури в Україні у XV – першій половині XVII ст. Діяльність православних братств.

Рекомендована література: [1, 3, 4, 5, 6, 10, 12, 14, 15, 16, 21]

Методичні рекомендації до самостійної роботи.

Під час самостійної роботи здобувачі мають опрацювати презентацію до лекції та відповідну літературу. Звертаємо увагу на визначення територій розселення слов'янських племен, їх назви відповідно до історичних джерел, господарство, побут, релігію. Важливо усвідомити, що закріплення за державним центром у Києві назви «Руська земля» відбулося у другій половині IX ст. і було пов'язано з діяльністю київських князів Аскольда і Діра. З 882 року,

від початку князювання Олега, відповідно до «Повісті минулих літ» розпочинається історія Київської держави, яка була створена шляхом об'єднання північного та південного центрів східних слов'ян, відомих в арабських джерелах як «Славія» та «Куявія».

В історії держави Русі виділяють чотири якісно відмінних періоди:

I період 882-972 рр. – швидке територіальне зростання Київської держави й поступова консолідація держави. Охоплює князювання Олега, Ігоря, Ольги і Святослава.

II період охоплює князювання Володимира Великого (980-1015 рр.) і Ярослава Мудрого (1019-1054 рр.). Економічний і культурний розквіт Київської держави, досягнення нею вершини політичної могутності.

III період феодальних міжусобиць, які розгортаються після смерті Ярослава Мудрого. Найбільш відомі князі Володимир Мономах (1113-1125 рр.) та Мстислав (1125-1132рр.)

IV період (1237-1241 рр.) – поліцентризація Київської держави, яка була насильно перервана монгольською навалою. У князівствах, на які розпалася Русь, формуються місцеві князівські династії: Ольговичі, Ростиславичі, Мономаховичі, Мстиславичі та ін.

Київські князі уклали угоди з Візантією й Священною Римською імперією, Польщею й Угорщиною, Литвою та ятвягами, скріплюючи їх часом династичними шлюбами, що було нормою міжнародних відносин середньовіччя. Руські князі підтримували династичні зв'язки з Францією, Швецією, Англією, Германією, Угорщиною, Норвегією, Візантією. Великий міжнародний авторитет і військова міць держави поєднувалися з високим рівнем економічного розвитку. Високопродуктивними було землеробство і скотарство, ремесла і промисли. Важливе місце посідали міжнародні торговельні зв'язки. Руські люди створили багату духовну й матеріальну культуру. Своєрідна і неповторна, вона увібрала в себе кращі досягнення Заходу і Сходу і в той же час відчутно впливала на культурний розвиток країн світу.

У державному розвитку Галицько-Волинського князівства увиразнюється кілька етапів.

I етап (1199–1205) – утворення та становлення. Спираючись на середнє і дрібне боярство та міщан, волинський князь Роман у 1199 придушив опір великих бояр і об'єднав Галичину й Волинь. Переможні походи проти Литви та Польщі помітно підняли його

авторитет та посилили вплив на Русі. Уже 1202 Роман посів Київ і став великим князем. Літописець називає його «самодержцем всея Русі».

II етап (1205–1238) – тимчасовий розпад єдиної держави. Зі смертю Романа розпочався майже 30-річний період боротьби за галицький престол.

III етап (1238–1264) – об'єднання та піднесення, активна боротьба із золотоординським пануванням. Відновивши єдність, Галицько-Волинське князівство набирає сили та відвоює втрачені позиції. Данило Галицький в надзвичайно складних умовах боярського свавілля, експансії угорських та польських королів, агресії монголо-татар зумів перетворити Галицько-Волинське князівство у високорозвинену європейську державу.

IV етап (1264–1323) – стабільність та піднесення. Після смерті Данила Галицького князівство знову втрачає свою єдність: його землі поділено між трьома нащадками князя. На зламі 13–14 ст. відновилася єдність Галицько-Волинської держави під владою наступника Лева — князя Юрія I Львовича.

V етап (1323–1340) – поступовий занепад.

Київська держава та її пряма спадкоємиця – Галицько-Волинська держава залишили яскравий слід у світовій історії IX–XIII ст., а її внесок до середньовічного політичного, економічного, суспільного й культурного життя був надзвичайно вагомим. Русь поступово перейшла від воєнних сутичок із сусідніми країнами до рівноправної участі в політичному житті Європи та Близького Сходу.

Питання для самоконтролю:

1. Охарактеризуйте основні риси діяльності східних слов'ян у VIII - IX ст.
2. Яким чином і коли було утворено Київську державу?
3. Проаналізуйте основні реформи періоду становлення та розвитку держави. Які з них, на Вашу думку, були ключовими?
4. Опишіть боротьбу князя Романа за об'єднання Волинського і Галицького князівств.
5. Якими рисами можна охарактеризувати політику короля Данила?

Тема 3. УКРАЇНСЬКЕ КОЗАЦТВО В БОРОТБІ ЗА ДЕРЖАВНІСТЬ.

Передумови та причини виникнення українського козацтва. Утворення Запорозької Січі. Організація реєстрового козацтва. Роль запорозького і реєстрового козацтва у внутрішній політиці Речі Посполитої на зламі XVI-XVII століть. Козацькі повстання. Морські походи козацького війська. П. Конашевич-Сагайдачний. Участь козаків у московських походах війська Речі Посполитої. Хотинська війна. Устрій Кримського ханства. Війни Кримського ханства.

Зростання соціальної напруженості в Україні наприкінці XVI–першій половині XVII ст. Періодизація козацьких виступів. Петро Конашевич-Сагайдачний. Козацькі війни з Річчю Посполитою в 20–30-х рр. XVII століття. Україна напередодні війни. Початок війни. Військові дії в 1649–1653 рр. Формування української державності. Українсько-російський договір 1654 р. Проблема завершення Національно-визвольної війни в історичній літературі. Історичне значення Національно-визвольної війни середини XVII ст.

Політичне становище після смерті Богдана Хмельницького. Розкол Гетьманщини на Лівобережну і Правобережну. Андрусівське перемир'я. Гетьманування Петра Дорошенка. Запорозька Січ у другій половині XVII ст. Іван Сірко. «Вічний мир» 1686 р. Відновлення козацтва на Правобережжі. Семен Палій. Соціально-економічний розвиток і суспільно-політичний лад в Україні. Культура України в другій половині XVII ст.

Рекомендована література: [1, 2, 3, 4, 5, 7, 8, 10, 12, 13, 16, 17, 22]

Методичні рекомендації до самостійної роботи.

Під час самостійної роботи здобувачі мають опрацювати презентацію до лекції та відповідну літературу.

Козацтво як соціально-політичне явище почало формуватися в XIV-XV ст. на теренах Східної Європи, зокрема в Україні. Перші козаки були воїнами-вільниками, які визволяли території від загарбників та забезпечували порядок у кордонах держави. Важливим етапом у формуванні козацтва був період кінця XV–початку XVI ст., коли козаки почали використовувати свою бойову ефективність на службі різним державам. Вони стали найманими військами та отримали певні привілеї за свою вірність. Одним з ключових елементів

козацької історії стала Запорізька Січ, яка виникла в середині XVI ст. під впливом кількох факторів і відіграла роль важливого оборонного рубежа, захищаючи кордони від нападів турків та татар. В історії України козацтво залишило глибокий слід. Його традиції відобразилися в національній свідомості, піснях, легендах та національних обрядах. Козацька етика, відвага та духовність стали невід'ємною частиною українського культурного спадку. Тож здобувачі мають усвідомити, що виникнення козацтва та Запорізької Січі є важливим етапом в історії України. Це була не тільки потужна військова сила, а й культурний та соціальний феномен, який визначав національний характер та спадщину українського народу.

Під час опрацювання літератури про Національно-визвольну війну середини XVII ст. звертаємо увагу здобувачів на періодизацію воєнних дій під час Національно-визвольної війни:

1648–1649 рр. – битви під Жовтими Водами, Корсунем та Пилявцями. Українська армія здобула військову перевагу над польським військом. Опинившись на межі військової катастрофи, уряд Речі Посполитої був змушений визнати певну самостійність за Україною. Зборівський договір і утворення козацької держави Військо Запорозьке. Налагодження міжнародних відносин.

1650–1653 рр. – тривала й виснажлива боротьба між козацтвом і поляками не принесла успіху жодній із сторін. Берестецька битва. Білоцерківський договір. Батозька битва і Жванецька облога.

1654–1655 рр. – надання московською державою військової допомоги Україні. Березневі статті. Завершення україно-московськими військами літньо-осінньої кампанії 1655 р. в Україні.

1656–1657 рр. – Віленське московсько-польське перемир'я. Укладання Україною військового союзу зі Швецією та Трансільванією; спільні дії козацтва зі шведською та трансільванською арміями проти Польщі.

Важливо відзначити, що після смерті Б. Хмельницького в Гетьманщині утворилася досить складна політична і соціально-економічна ситуація:

- Державний устрій перебував у стані перетворення з військової організації на реальну владу, яка поширювалася на все населення.
- Військові чини козацтва мали правити іншими станами суспільства, що фактично позбавляло їх можливості дієвої участі в державному житті.

- Принципи і порядки Війська Запорозького дедалі більше не задовольняли потреби управління державою.

- Авторитет влади гетьмана підтримувався перш за все його особистою популярністю.

- Загострення протиборства двох центрів влади – Запорозької Січі й резиденції гетьманського уряду в Чигирині, – які змагалися за вплив на суспільство і можливість визначати державну політику.

- Нагальна потреба вдосконалення політичного устрою, вироблення нових форм центрального і місцевого управління.

- Загострення протиріч між рядовим козацтвом та старшиною, яка ставала дедалі заможнішою за рахунок прибутків з отриманих земель і оренди.

- Дедалі відвертіше ігнорування московським урядом інтересів Гетьманщини.

- Перебування Гетьманщини в стані «обложеного табору», оточеного вороже налаштованими до неї державами, які намагалися використати соціальні протиріччя для її підпорядкування.

Все це призвело до початку фактично громадянської війни в Україні, яку в історичній літературі називають періодом Руїни. В результаті внутрішнього протистояння прихильників просхідного та прозахідного векторів розвитку та втручання сусідніх держав у внутрішню політику в Гетьманщині, державні інституції на Правобережній Україні припинили своє існування, а Лівобережна Гетьманщина потрапила під контроль московської держави.

Питання для самоконтролю:

1. Дайте визначення поняттям Військо Запорозьке і Гетьманщина.

2. Охарактеризуйте політику союзників Богдана Хмельницького на різних етапах Національно-визвольної війни.

3. Опишіть обставини отримання гетьманської булави Ю. Хмельницьким.

4. Що таке «Чорна Рада» і як змінилося внутрішнє становище в українських землях після неї?

5. Охарактеризуйте політичну діяльність гетьмана П. Дорошенка.

Тема 4. УКРАЇНСЬКІ ЗЕМЛІ У XVIII ст.

Українські землі у першій половині XVIII ст.

Політичне становище українських земель наприкінці XVII–на початку XVIII ст. Початок гетьманства Івана Мазепи. Північна війна

та союз Івана Мазепи з Карлом XII. Пилип Орлик. Наступ царату на інституції української державності. Нова Січ.

Українські землі у другій половині XVIII ст.

Соціально-економічне і політичне становище Лівобережної і Слобідської України. Остаточна ліквідація царизмом автономного устрою Лівобережжя і Слобожанщини. Зміни в адміністративно-територіальному устрої.

Виступи проти соціального визиску на Правобережжі. Гайдамацький рух. Коліївщина. Відвоювання і заселення Північного Причорномор'я. Правобережжя і західноукраїнські землі в другій половині XVIII ст.

Рекомендована література: [1, 2, 3, 4, 5, 6, 7, 8, 10, 11, 13, 17, 21, 22]

Методичні рекомендації до самостійної роботи.

Під час самостійної роботи здобувачі мають опрацювати презентацію до лекції та відповідну літературу.

Здобувачі мають знати, що у XVIII ст. українські землі знаходилися під владою різних держав: територія Лівобережжя та Слобожанщини – під владою російської держави, Правобережна Україна та Галичина – під владою Речі Посполитої до останньої чверті XVIII ст., південний регіон – під владою Османської імперії.

Особливістю перебування Лівобережжя і Слобожанщини у складі росії у XVIII ст. був тотальний наступ самодержавства на права України. Суть його полягала в намаганні ліквідувати українську автономію та інкорпорувати ці землі до складу імперії. Офіційна російська політика в українському питанні у цей час пройшла кілька етапів:

I етап (1708–1728) – форсований наступ на українську автономію. Хвиля репресій, розгром м. Батурина, встановлення контролю над Україною. Характерними ознаками цього процесу були обмеження влади гетьмана та контроль за нею, економічні утиски, експлуатація демографічного потенціалу та культурні обмеження.

II етап (1728–1734) – повернення Україні частини її прав та вольностей, відновлення гетьманства.

III етап (1734–1750) – посилення імперського тиску, правління гетьманського уряду.

IV етап (1750–1764) – тимчасове уповільнення процесу російської експансії, гетьманування Кирила Розумовського.

V етап (1764–1783) – остаточна ліквідація української автономії. Після ліквідації гетьманства (1764 р. вся повнота влади в Україні зосередилася в руках Другої Малоросійської колегії (1764–1786) на чолі з графом П. Румянцевим. Було взято жорсткий курс на централізацію та русифікацію.

У червні 1775 р. російськими військами було знищено Запорозьку Січ, 1781 р. ліквідовано полкову систему на Гетьманщині, 1783 р. юридично оформлено кріпацтво.

Слід відзначити, що після падіння І. Мазепи та поразки П. Орлика система міжнародних договорів 1711–1714 рр. остаточно визнала права Польщі на володіння Правобережжям. Тут почалося активне відновлення польсько-шляхетських порядків, що спричинило значне соціальне напруження на Правобережжі, безпосереднім наслідком якого стала гайдамаччина. Гайдамаччина у своєму розвитку пройшла три хвилі піднесення: 1734–1738 рр., 1750 р., 1768 р. (Коліївщина). На західноукраїнських землях (Галичина, Буковина, Закарпаття) соціальний протест проявився у русі опришків, що виник ще в XVI ст. Найвідомішим ватажком опришків був Олекса Довбуш.

Здобувачі мають знати, що у другій половині XVIII ст. внаслідок кількох російсько-турецьких війн до російської імперії було приєднано материкову частину півдня України. За війни 1768–1774 рр. розпочалося поширення влади російської імперії на Крим. Підписанням Кючук-Кайнарджийського мирного договору між російською та Османською імперіями передбачалося визнання останньою формальної незалежності Кримського ханату, але вже у 1783 р. Крим приєднано до російської імперії.

Питання для самоконтролю:

1. Під владою яких держав знаходилися українські землі у XVIII ст.? Знайдіть і покажіть ці території на карті.

2. Які періоди можна виділити в історії Лівобережної України у XVIII ст.?

3. Як на Вашу думку, чому російська влада намагалася всіляко обмежити автономію українських земель та ліквідувала її?

4. Що таке гайдамаччина? Які повстання гайдамаків ви знаєте?

5. Охарактеризуйте етапи завоювання росією південного регіону України в останній чверті XVIII ст.

Тема 5. УКРАЇНСЬКІ ЗЕМЛІ У ХІХ – НА ПОЧ. ХХ СТ.

Адміністративно-територіальний поділ українських земель у складі російської імперії. Особливості соціально-економічного розвитку в Лівобережній, Слобідській та на півдні України. Початок національного відродження. Декабристський і польський національні рухи та їх вплив на українське відродження. Зародження українського політичного руху.

Реформи 1860–1870-х рр. Аграрні відносини в Наддніпрянській Україні. Особливості модернізації й індустріалізації. Промисловий переворот в Україні, його завершення та наслідки. Дискусія про колоніальне становище України в імперії. Урбанізаційні процеси. Соціальна структура.

Український рух як процес націєтворення. Громадівський рух. Валуєвський циркуляр 1863 р. Емський указ 1876 р. Діяльність Михайла Драгоманова. Братство тарасівців.

Внутрішньополітична ситуація в Галичині. Польсько-українські стосунки. Ідеї панславізму і москвофільство. Зародження національної течії в суспільному русі. Розгортання руху народовців у Галичині, на Буковині та Закарпатті.

Рекомендована література: [1, 2, 5, 6, 7, 19, 12, 14, 17, 20, 22]

Методичні рекомендації до самостійної роботи.

Під час самостійної роботи здобувачі мають опрацювати презентацію до лекції та відповідну літературу.

Звертаємо увагу здобувачів, що загальною тенденцією у ХІХ ст. було нищення царським режимом будь-яких проявів української окремішності, національної самобутності тощо. За царювання Олександра І російську присутність в Україні забезпечували військо та адміністрація. У другій чверті ХІХ ст. російська централізована адміністративна система охопила всю Україну. Скасування Магдебурзького права (1831 р.) та Литовського статуту (червень, 1840) поклало край неросійському судочинству, виборам урядовців та місцевій автономії в Україні. Навіть назву «Україна» практично перестали використовувати: Лівобережну Україну називали Малоросією, Правобережну – Південно-Західним Краєм, а Південну Україну – Новоросією. Серед української еліти, нащадків козацької старшини, щобільше поширювалася «малоросійська ментальність»:

Україна вважалася дещо відмінною, але органічною частиною імперії.

Активність українського національного руху найбільше проявилася в діяльності різноманітних товариств. На початку 1830-х центром національного життя та національного руху в Галичині стало м. Львів. Саме тут виникає напівлегальне громадсько-культурне об'єднання «Руська трійця», засновники якого своєю метою ставили боротьбу проти соціального, політичного та духовного гноблення української землі, піднесення української самосвідомості через поступове перетворення побутової української мови на літературну, знайомство з історією та традиціями українського народу. У травні 1848 українська ліберальна буржуазна інтелігенція й уніатське духівництво створили у м. Львові першу українську політичну організацію — «Головну руську раду» на чолі з єпископом Григорієм Яхимовичем.

Синтезована ідея українського автономістичного, польського демократичного і російського декабристського рухів в Наддніпрянській Україні втілилась у діяльності Кирило-Мефодіївського товариства (Слов'янського товариства св. Кирила та Мефодія) – таємної організації, що виникла в м. Києві наприкінці 1845 р. Діяльність Кирило-Мефодіївського товариства була виразом прагнень передової частини національної еліти осмислити і визначити місце і роль українського народу в тогочасному світовому історичному контексті; першою спробою перейти від культурницького до політичного етапу боротьби за національний розвиток України.

Поразка в Кримській війні спричинила зростання невдоволення діями російського уряду в середині XIX ст.: основну причину невдач вбачали у військово-технічній і соціально-економічній відсталості російської імперії, тож з усією очевидністю постало питання внутрішніх змін. Початок реформам поклав маніфест 1861 р. про скасування кріпосного права, упродовж 1860–1870 рр. впроваджено ще низку реформ – судову, земську, міську, освітню, військову. Але жодна із них не стосувалася національного питання.

Здобувачі мають знати, що у другій половині XIX ст. посилювалося переслідування української мови та українських організацій. На цей час припадає, з одного боку, посилення репресій проти українського культурного руху (закриття недільних шкіл; Валуєвський циркуляр 1863 р.; Емський указ 1876 р.), а з іншого – розгортання культурної, наукової діяльності українських діячів, початок громадського руху (Петербурзька громада; Стара громада в м. Києві, Одеська громада), поява української преси, розгортання роботи Південно-Західного

відділу російського географічного товариства тощо.

Водночас свідченням зростання самосвідомості українства стала діяльність таємної студентської організації «Братство тарасівців», в програмі якого містилися вимоги політичної автономії України, захисту культурних і соціальних прав українського народу.

Інакшою була ситуація в підавстрійській Україні. У суспільно-політичній сфері посилення польських позицій в Галичині супроводжувалося розколом в українському таборі й зародженням у суспільно-політичному русі західно українських земель москвофільської течії. На противагу їй у 1860-1870-х рр. поширюється народовська течія. Народовці постулювали, що українці — окрема нація, яка проживає на території від Карпат до Кавказу; виступали за єдність всіх українських земель та розвиток єдиної української мови. Заснували ряд культурно-освітніх товариств, Просвіту, Наукове товариство імені Т. Шевченка, розпочали видання політичних часописів, у 1885 р. у м. Львові створили Народну Раду на чолі з Ю. Романчуком. З 1890-х рр. започаткували створення українських політичних партій.

Питання для самоконтролю:

1. Під владою яких держав знаходилися українські землі у ХІХ ст.? Покажіть на карті.

2. Порівняйте суспільно-політичний розвиток українських земель під владою російської та Австрійської імперій у першій пол. ХІХ ст.

3. Проаналізуйте антиукраїнську політику російського уряду. В чому полягала причина заборони української мови та діяльності українських організацій?

4. Охарактеризуйте течії в національному русі українців Галичини.

5. Коли і чому відбулася політизація національного руху? Які політичні ідеї переважали?

Тема 6. УКРАЇНА В ПЕРІОД УКРАЇНСЬКОЇ РЕВОЛЮЦІЇ ТА ПІСЛЯ НЕЇ.

Проекти вирішення «українського питання» напередодні та під час Першої світової війни. Ставлення українських політиків до війни – між самостійницькими ідеями та пацифізмом. Бойові дії у 1914-1916 рр. Початок революції й утворення Центральної Ради. Політична

платформа Центральної Ради у березні – жовтні 1917 р. та її реалізація. Більшовицький державний переворот і проголошення УНР. Російсько-українська війна зими 1917-1918 рр.

Гетьманський державний переворот: підготовка та здійснення. Політика уряду Української Держави та її наслідки. Утворення Директорії та антигетьманське повстання. Проголошення ЗУНР. Початок збройної боротьби з Польщею. Паризька мирна конференція й «українське питання». Відновлення УНР. Ліквідація Українського фронту. Варшавська угода: причини та наслідки, оцінки в історіографії. Підсумки Української революції.

Радянська Україна у 1920-ті рр. Особливості впровадження НЕПу на українських землях. Політика українізації. Соціально-економічні перетворення в радянській Україні наприкінці 1920–30-ті рр. Голодомор 1932-1933 рр. Репресії, голодомори як акти геноциду українців.

Рекомендована література: [1, 2, 4, 5, 7, 8, 9, 12, 13, 15, 17, 18, 22]

Методичні рекомендації до самостійної роботи.

Під час самостійної роботи здобувачі мають опрацювати презентацію до лекції та відповідну літературу.

Українська революція 1917–1921 років розпочалася в умовах революційних потрясінь, які охопили російську імперію у березні 1917-го. Ключовим її рушієм був український народ і його політична еліта, що еволюціонувала від ідей політичної автономії та федерації до усвідомлення власної державної незалежності.

Звертаємо увагу здобувачів, що революція була явищем загальноукраїнським. У всіх регіонах розвивався національний рух, створювалися та діяли українські органи влади, політичні партії та громадські інституції, відроджувалася культура.

Перший етап Української революції розпочався відразу після перемоги російської Лютневої революції у Петрограді. В цей час у Києві було створено національний представницький орган – Українську Центральну Раду (УЦР). Після Всеукраїнського національного конгресу вона з київської організації перетворилася на загальноукраїнську. У I Універсалі УЦР заявила про політичну мету – здобуття української автономії у складі демократичної федеративної російської республіки. Автономна Україна мала включати території, де українці становлять більшість населення. II Універсалом

Центральної Ради утворено виконавчий орган влади – Генеральний Секретаріат. У багатьох містах колишньої імперії відбувалося українське національне піднесення. Українці, що входили до частини російської імператорської армії та російського імператорського флоту, збиралися на мітинги, “українізувалися” та визнавали УЦР.

Після захоплення в Петрограді влади більшовиками надії на демократичний устрій росії поступово розвіялися. III Універсалом УЦР проголосила Українську Народну Республіку (УНР). Майже відразу вона зазнала більшовицької агресії з боку росії. У розпалі бойових дій УЦР проголосила незалежність УНР (IV Універсал). Не зважаючи на героїзм під Крутами та в інших нерівних боях, українські війська відступили. УНР уклала перший в новітній історії України міжнародний договір у Бресті. Дипломатичне визнання та військова допомога Центральних держав зміцнили УНР і дали змогу відвоювати окуповані більшовиками території.

Доба Гетьманату (квітень–грудень 1918). Здобувши владу, гетьман Павло Скоропадський скористався нетривалим мирним періодом для зміцнення основ української державності. В період Гетьманату була розбудована дієва регіональна адміністрація. Вона контролювала найбільшу за весь час Української революції в територію, а також вела перемовини про входження до складу Української Держави Криму та Кубані. Українська Держава була визнана 30 країнами. За гетьмана в Україні було відкрито Кам’янець-Подільський університет, засновано Академію наук, закладено основи Української автокефальної православної церкви, здійснено інші важливі починання. Амбітна військова реформа не була завершена через несприятливу зовнішню та внутрішньополітичну ситуацію. Здобутками державотворення періоду Гетьманату скористалася відновлена УНР.

Доба Директорії (грудень 1918–листопад 1921). Директорія відновила республіканський лад і демократичне правління в Україні. Акт Злуки Української Народної Республіки із Західно-Українською Народною Республікою (ЗУНР) засвідчив волю українського народу до Соборності. Скликаний Директорією Трудовий конгрес, забезпечив широку представницьку основу української влади. У Паризькій мирній конференції, де вирішувалася доля учасників Першої світової війни, взяла участь українська делегація.

Увесь цей період УНР вела важкі бої за незалежність і територіальну цілісність. Разом із Галицькою армією, Армія УНР демонструвала героїзм і не капітулювала навіть тоді, коли під

українським прапором залишалися кілька невеликих повітів. Контрнаступи березня 1919-го, Офензива на Київ–Одесу, Перший Зимовий похід засвідчили волю українців до боротьби. Укладання Варшавської угоди заклало фундамент тривалого українсько-польського альянсу і надало примарний шанс на перемогу навесні 1920 року. Проте навіть кинуті союзником напризволяще українські вояки не полишали спроб закріпитися на рідних землях. До листопада 1921 року тривав масовий повстанський рух.

Важливо відзначити, що Західно-Українська Народна Республіка (листопад 1918–липень 1919) є складовою Української революції. Допомога Києва, на яку розраховувала ЗУНР, підписуючи Акт Злуки 22 січня 1919 року, не допомогла виграти війну з Польщею. Зміцнілі польські війська за підтримки переможної Антанти окупували майже всю Східну Галичину. Відчайдушний контрнаступ – Чортківська офензива – лише ненадовго виправив ситуацію. Врешті уряд і армія ЗУНР були змушені перетнути Збруч і об'єднатися із силами Директорії на Поділлі.

У 1921 році, після кількох воєн радянської росії з УНР, майже вся територія України опинилася під контролем окупантів. Ризький мир, підписаний у березні того ж року між радянськими урядами росії й України та Польщею, фактично поховав самостійницькі плани урядів УНР і ЗУНР. Раніше, 1918-го Румунія окупувала Буковину, 1919-го до Чехословаччини відійшло Закарпаття. Долю Східної Галичини було вирішено 1923 року на Паризькій конференції – її приєднано до Польщі.

Питання для самоконтролю:

1. Охарактеризуйте ситуацію в Центрально-Східній Європі напередодні 1917 року. Як вплинули події завершального етапу Першої світової війни на революційні процеси?

2. Проаналізуйте біографії лідерів українського національно-визвольного руху М. Грушевського, В. Винниченка, С. Петлюри. Що їх об'єднувало?

3. На допомогу яких зовнішніх союзників розраховували /спіралися представники української еліти у 1917-1921 роках? Чому?

4. Назвіть головні здобутки і прорахунки українських керманичів на різних етапах Української революції.

5. Назвіть головні здобутки і прорахунки українських керманичів на різних етапах Української революції.

Тема 7. УКРАЇНСЬКІ ЗЕМЛІ У ДРУГІЙ СВІТОВІЙ ВІЙНІ ТА ПОВОЄННИЙ ЧАС.

Анексія українських земель радянським режимом. Пакт Молотова-Ріббентропа. Початок Другої світової війни на українських землях. «Договір про дружбу і державний кордон» 1939 р. Приєднання Галичини, Волині й Берестейщини до СРСР. Анексія Буковини і Бессарабії. Політика «радянзації».

Вторгнення вермахту на територію СРСР. Оборонні дії РСЧА у 1941 р. Бій у трикутнику Луцьк – Дубно – Броди. Оборона Києва, Одеси, Севастополя. План «Ост». Поділ України на окупаційні зони. Характеристика німецького і румунського окупаційного режимів. Рух Опору на українських землях, оцінки в історіографії. Наступальні операції Червоної армії в Україні у 1943-1944 рр.

Повоєнна відбудова і розвиток України в 1945 – середині 1950-х рр. Голод в Україні в 1946 – 1947 рр. Україна в умовах початку десталінізації (1956 – 1964 рр.) Україна в період загострення кризи радянської системи (1965 – 1985). Русифікаторська політика СРСР. Курс на прискорення «злиття націй». Дисидентський рух в Україні. Суспільно-політичні й соціально-економічні зрушення в УРСР у другій половині 1980-х – на початку 1990-х рр. Горбачовська «перебудова» в українському контексті.

Рекомендована література: [1, 2, 4, 5, 7, 8, 9, 13, 15, 17, 18, 19, 22]

Методичні рекомендації до самостійної роботи.

Під час самостійної роботи здобувачі мають опрацювати презентацію до лекції та відповідну літературу.

Друга світова війна – глобальний військовий конфлікт в історії Землі та причина найбільших трагедій ХХ століття. У війні взяли участь 80% людства, бойові дії велися 2/3 існуючих на той момент держав. Війна розпочалася 1 вересня 1939 р. із вторгнення військ нацистської Німеччини до Польщі, а завершилася 2 вересня 1945 р. із беззастережною капітуляцією Японії. Під час війни були здійснені найбільші в історії злочини проти людства (зокрема Голокост), а також вперше і востаннє використана в бою атомна зброя. До армій ворогуючих сторін було залучено понад 110 млн. солдат, загальні

втрати військових та цивільного населення складають від 50 до 85 млн. осіб. За результатами війни було створено ООН (Україна – одна із держав-засновників) та сформовано сучасну систему міжнародних відносин.

Важливо підкреслити, що шлях до початку війни був відкритий Пактом Молотова-Ріббентропа 23 серпня 1939 р. Згідно із таємним протоколом до нього, нацисти та комуністи ділили Східну Європу на зони інтересів. Внаслідок цих домовленостей Третій Райх отримав можливість безперешкодного вторгнення в Польщу, СРСР в підсумку розширився за рахунок Західної Білорусі та Західної України, Бессарабії з Буковиною, трьох країн Балтії, а також частини Фінляндії.

Здобувачі повинні знати, що Друга світова війна для України розпочалася 1 вересня 1939 р. Того дня Люфтваффе бомбардувало Львів та інші західноукраїнські міста, що перебували у складі Польщі. Між 12 та 22 вересня Львів пережив подвійну облогу із заходу нацистськими військами, із сходу – радянськими.

СРСР вступив в Другу світову війну 17 вересня 1939 р. Нацистсько-комуністичний союз був зруйнований 22 червня 1941 р. із німецьким вторгненням в СРСР. Протягом року з початку німецько-радянської війни Україна була окупована військами Третього Райху, вигнання нацистів розпочалося восени 1943 р. і завершилося наприкінці 1944 р. Український напрям був головним на Східному фронті: тут діяло від 50 до 75% всіх дивізій Вермахту і половина всіх радянських сил.

Нацистський окупаційний режим в Україні був одним з найжорстокіших в світі. Безпосередньо своїми руками або із залученням «добровільних помічників» з числа місцевого населення нацисти знищили 1,5 млн. український євреїв та 20 тис. ромів. Але якщо злочини проти людяності Третього Райху більш досліджені, то засудження злочинів комуністичного режиму ще триває. Найбільш відомими з них є Катинський розстріл, знищення політв'язнів у Західній Україні, підриг Дніпрогесу (внаслідок чого величезна хвиля поховала під собою приблизно до 100 тис. осіб, з яких – 80 тис. – мирні жителі), використання в боях незброєних селян – «чорної піхоти», депортації українців та інших народів, зокрема кримських татар.

Після перемоги над нацистською Німеччиною 8 травня 1945 р. СРСР приєднався до війни проти Японії. Беззастережна капітуляція Японії 2 вересня 1945 р. означала завершення II світової війни, але окремі військові конфлікти, породжені нею, точилися ще декілька

років. Організований спротив радянській владі на Західній Україні тривав до 1954, а окремі сутички – до 1960 р.

Україна зробила значний внесок у перемогу над нацизмом та союзниками Німеччини. На боці Об'єднаних Націй воювали українці у складі армій Великої Британії та Канади (45 тис. осіб), Польщі (120 тис.), СРСР (більше 6 млн.), США (80 тис.) і Франції (6 тис.), а також визвольного руху в самій Україні (100 тис. в УПА) – разом 7 млн. осіб. Понад 2,5 млн. українців були нагороджені радянськими та західними медалями та орденами, більше 2 тис. стали Героями Радянського Союзу, з них 32 – двічі, а найкращий ас союзної авіації Іван Кожедуб – тричі.

Важливо відзначити, що для України II світова війна – національна трагедія, під час якої українці, позбавлені власної державності, змушені були воювати за чужі інтереси і вбивати інших українців. За Україну воювали дві тоталітарні системи, що однаково не рахувалися з ціною людського життя. Кожна сторона протистояння на українських землях намагалася продемонструвати свою прихильність до українства, але єдиним справді українським суб'єктом у роки війни був визвольний рух – передовсім, Українська повстанська армія. З різних причин на німецькому боці воювало до 250 тис. українців та до 50 тис. було мобілізовано до армій союзників Третього Райху.

Україна понесла надзвичайні втрати внаслідок війни. Під час бойових дій та в полоні загинуло 3-4 млн. військових, підпільників і цивільних, 4-5 млн. цивільних загинуло через окупаційний терор та голод в тилу, до 5 мільйонів жителів були евакуйовані або примусово вивезені до Росії та Німеччини, частина з яких не повернулася. Загалом безповоротні втрати України (українців та інших народів) склали 8-10 млн. осіб. Матеріальні збитки становили 285 млрд. тогочасних рублів. Внаслідок бойових дій постраждало понад 700 міст та містечок, 5,6 тис. мостів, 28 тис. сіл, 300 тис. господарств.

Питання для самоконтролю:

1. Що таке «пакт Молотова-Рібентропа»? Проаналізуйте зміст цього документу.
2. Охарактеризуйте політику радянизації на територіях, приєднаних до УРСР в 1939-1940 роках.
3. На які окупаційні зони були розділені українські землі у 1941-1943 роках?
4. Розкажіть про течії в русі опору в Україні в період Другої світової

війни. Хто їх представляв? У чому був зміст діяльності?

5. Як було представлено українське питання на рівні Східної Європи та СРСР в повоєнні часи?

Тема 8. СУЧАСНА УКРАЇНА

Україна в добу незалежності. Перші Президенти України. Створення правової бази розвитку України як демократичної держави. Формування Збройних сил і Військово-морського флоту. Міжнародні відносини і їх правове регулювання в Україні. «Декларація прав національностей України». Кримська автономія. Прийняття Конституції України та її редакції. Проблеми соціально-економічного та політичного реформування українського суспільства. Труднощі національно-культурного відродження, розвитку науки, освіти, духовності. Політична криза 2000–2001 рр. Українська Помаранчева революція: надії та розчарування. Президент Віктор Ющенко. Вибори Президента України 2010 р. Віктор Янукович. Зміна політичного вектору в країні.

«Революція Гідності» (листопад 2013 – лютий 2014 рр.), повалення режиму В. Януковича. «Небесна сотня», «Євромайдан». Обрання Петра Порошенка Президентом України. Підписання Україною Угоди про асоціацію з Європейським Союзом. «Газові» та «торгівельні» війни з росією. Початок збройної агресії росії проти України. Анексія Криму. Антитерористична операція на сході України. Вибори 2019 року, розвиток України в період президентства Володимира Зеленського. Повномасштабна війна росії проти України та боротьба українського народу проти неї. Волонтерський рух. Українські герої російсько-української війни.

Рекомендована література: [2, 4, 6, 8, 13, 15, 17, 18, 22]

Методичні рекомендації до самостійної роботи.

Під час самостійної роботи здобувачі мають опрацювати презентацію до лекції та відповідну літературу.

Здобувачі мають звернути увагу на наступні ключові події. 24 серпня 1991 року на позачерговому засіданні Верховна Рада УРСР ухвалила Акт проголошення незалежності України, зазначивши у ньому, що продовжується тисячолітня традиція державотворення в

Україні, яка має право на самовизначення, передбаченого Статутом ООН та іншими міжнародно-правовими документами. 01 грудня 1991 року на Всеукраїнському референдумі українці підтвердили своє прагнення жити в незалежній державі, зробивши її незворотнім фактом історії.

28 червня 1996 року відбулася ще одна знаменна подія – прийняття Конституції. Основний закон остаточно проголосив Україну суверенною, незалежною, демократичною, соціальною, правовою державою, визнав людину найвищою соціальною цінністю і утвердив народовладдя.

Стратегічною метою зовнішньої політики сучасної України була і є європейська та євроатлантична інтеграція, формування відносин стратегічного партнерства з Європейським Союзом, Сполученими Штатами Америки, активна діяльність в ООН та інших міжнародних організаціях, забезпечення ефективної участі країни у світовій економіці з максимальним захистом національних інтересів, перетворення України на потужну регіональну державу.

У листопаді-грудні 2004 року Україна стала свідком Помаранчевої революції – серії протестів, мітингів, пікетів, страйків та інших форм громадянського протесту, спрямованих проти широкомасштабних фальсифікацій під час виборів. Одним із ключових результатів цих подій стало рішення Верховного суду організувати повторний другий тур президентських виборів, що було несподіваним в розумінні діючого законодавства. Зміна політичної еліти в країні та переосмислення її внутрішньої та зовнішньої політики, викликані Помаранчевою революцією, послужили поштовхом для обговорення подібних подій у контексті кольорових революцій.

Звертаємо увагу здобувачів, що одними з ключових подій в історії сучасної України стала Революція Гідності, яка тривала з листопада 2013 року до лютого 2014 року та початок воєнних дій на території України. Тоді тисячі звичайних українських громадян, кинувши власні справи – навчання, роботу, бізнес, родини – пішли на майдани країни, висловлюючи протест проти протиправного розгону мирної акції студентів та громадських активістів, що розпочалася 21 листопада 2013, а потім зі зброєю в руках першими протистояли озброєній до зубів російській армії. Революція Гідності залишила глибокий, визначальний і незабутній слід в новітній історії України. Вона змінила нашу ментальність, розпочала і продовжує формувати нову політичну ідентичність.

У 2014 році розпочалася російська збройна агресія проти України – пряме й опосередковане застосування збройної сили російською федерацією проти суверенітету і територіальної цілісності України. Важливо відзначити, що відкритими складовими російської збройної агресії проти України, що розпочалася 2014 року, є:

російське збройне вторгнення в Крим у лютому-березні 2014 року (з подальшим початком тимчасової окупації півострова росією 20 лютого 2014 р.);

війна на сході України (на Донбасі) з квітня 2014 року, яка розпочалася зі створення під прикриттям «народних» виступів спецслужбами росії терористичних так званих Донецької і Луганської «народних республік» та тривала до початку широкомасштабного вторгнення;

повномасштабне вторгнення росії в Україну з 24 лютого 2022 року, яке розпочалося після тривалого військового нарощування та визнання росією своїх маріонеткових утворень ДНР та ЛНР як незалежних держав.

Важливо правильно використовувати поняття й дати. Війну правильно називати російсько-українською, адже саме росія є державою-агресоркою, яка порушила і продовжує порушувати низку міжнародних угод і вчиняє злочини на території України.

Питання для самоконтролю:

1. Охарактеризуйте основні вектори політики «перебудови» у 1985-1986 рр.

2. Опишіть роль аварії на Чорнобильській АЕС на розвиток суспільно-політичної ситуації.

3. Проаналізуйте основні складові політики перших президентів України.

4. Як змінилася політична ситуація в Україні після Помаранчевої революції? Після Революції Гідності?

5. Охарактеризуйте основні етапи агресії російської федерації проти України.

РЕКОМЕНДАЦІЇ ДО ВИКОНАННЯ ІНДИВІДУАЛЬНИХ САМОСТІЙНИХ ЗАВДАНЬ

Самостійна робота студентів зорієнтована на виконання тих видів робіт, які передбачають опанування додатковими знаннями у позааудиторний спосіб згідно визначених викладачем завдань. Вона є складовим елементом університетської освіти та закономірним продовженням аудиторної роботи викладача і студентів. Головна мета самостійної роботи – поглибити отримані під час лекційного курсу та підготовки до практичних занять знання.

Рекомендований вид самостійної роботи – написання рефератів/виконання презентацій або виконання кросвордів за обраними здобувачами темами.

Для підготовки рефератів/презентацій пропонуються теми, які розкривають роль видатних історичних громадських, політичних та культурних діячів в історичних процесах на території України.

Орієнтовний перелік тем рефератів / презентацій з історії України

- Історичний портрет княгині Ольги.
- Князь Святослав – видатний полководець Київської держави.
- Внутрішня та зовнішня політика князя Володимирка та Ярослава Осмомисла.
- Роман Мстиславич – засновник Галицько-Волинської держави.
- Історичний портрет Данила Галицького.
- Козацький гетьман – Дмитро Вишневецький.
- Історичний портрет Б. Хмельницького.
- Петро Дорошенко – гетьман України.
- Кошовий отаман І. Сірко: життя та діяльність.
- Історичний портрет гетьмана І. Мазепи.
- Петро Могила – видатний культурний діяч і меценат.
- Культурний діяч Костянтин Острозький.
- Книгодрукування в Україні. І. Федоров.
- Роль Т. Г. Шевченка в історії українського народу.
- Микола Костомаров як історик та громадський діяч.
- Михайло Драгоманов як учений та політичний діяч.
- М. С. Грушевський як науковець і громадсько-політичний діяч.
- Суспільно-політичні погляди В. Винниченка.

- Микола Міхновський – один із провідників ідеї української самостійної держави.
- Симон Петлюра – керівник Директорії УНР.
- Павло Скоропадський – біографічний портрет.
- Кость Левицький та Євген Петрушевич – лідери ЗУНР.
- Нестор Махно – лідер анархістського руху на півдні України.
- Євген Коновалець і створення ОУН.
- Митрополит Андрей Шептицький та його діяльність.
- Діяльність Петра Шелеста в Україні.
- Лідери ОУН-УПА в роки Другої світової війни.
- Василь Стус – символ нескореної України.
- Діяльність Вячеслава Чорновила та Івана Дзюби.
- Діяльність перших Президентів України.
- Александер Борис Джонсон – почесний громадянин Одеси та Києва.

Одним із видів самостійної роботи для здобувачів є написання кросвордів за історичною тематикою. Виконання кросвордів має на меті визначити рівень самостійної підготовки здобувачів до курсу та передбачає виявлення схильності студентів до певної історичної проблематики, вивчення ними рекомендованої та додаткової літератури, ознайомлення з джерелами. Умови виконання кросворду: не менше 20 слів за обраною із переліку темою у класичному варіанті (горизонталь-вертикаль), у вигляді сканворду чи венгерського кросворду – на вибір студента. Один студент може виконати один кросворд. Зразки кросвордів представлені в Гугл-класі.

Перелік орієнтовних тем для складання кросворду:

- Дипломатичні відносини перших князів Київської держави.
- «Руська правда» як перший юридичний кодекс.
- Українські міста XVI ст.: ремесла, торгівля.
- Уніатська (греко-католицька) церква в XVII ст.
- Братства та їх роль у суспільно-політичному житті України.
- Берестейська церковна унія (1596 р.) і її оцінки в історичній літературі.
- Організація шкіл та друкарень на українських землях в XV–XVII ст.
- Атрибути гетьманської влади. Козацькі клейноди.
- Перші походи українських козаків.

- Дипломатія гетьмана Богдана Хмельницького.
- Україна та Кримське ханство в часи Визвольної війни.
- Політика Петра I стосовно України.
- Події Північної війни 1700–1721 рр. Невдала спроба гетьмана Івана Мазепи відновити незалежність України.
- Іван Сірко – політичний діяч, полководець, народний герой України.
- Задунайська Січ.
- Декабристський рух в Україні.
- Україна в роки Кримської війни.
- Антиукраїнські укази Російської імперії у другій пол. XIX ст.
- Політичні партії Західної України наприкінці XIX – поч. XX ст.
- Микола Міхновський і створення УНП.
- Одеса в роки революції 1905-1907 рр.
- Інтервенція військ Антанти в Україні.
- Особливості політики «воєнного комунізму» в Україні.
- Нестор Махно – ватажок повстанського руху на півдні України.
- УГА: від армії ЗУНР до ЧУГА.
- Створення Союзу Радянських Соціалістичних республік.
- НЕП в УСРР.
- Микола Скрипник: людина і політик.
- Конституція СРСР 1936 р. і Конституція УРСР 1937 р.
- «Великий терор» 1937–1938 рр. в Україні.
- Інтелігенція України в умовах тоталітарного режиму.
- Організація українських націоналістів.
- Головнокомандувачі УПА.
- Участь України в міжнародних організаціях у післявоєнний період 1945–1953 рр.
- Українці в системі ГУЛАГу: 1945 – 1953 рр.
- Українська Гельсинська група.
- Перебудовчі процеси в Україні у 1985-1991 роках
- Помаранчева революція.
- Україна на зовнішньополітичній арені.
- Революція Гідності.
- Війна росії проти України 2014-2023 рр.

РЕКОМЕНДОВАНА ЛІТЕРАТУРА

Основна

Підручники та загальна література

1. Бойко О. Д. Історія України: підручник. 5-те вид., допов. Київ: Академвидав, 2014. 720 с.
2. Грицак Я. Подолати минуле: глобальна історія України. Львів, 2022. 408 с.
3. Мицик Ю. А. Історія України: навч. посіб. Київ: Кліо, 2015. 677 с.
4. Мицик Ю., Бажан О. Від трипільців до кіборгів. Коротка історія України. Київ: Кліо, 2022. 688 с.
5. Плохій С. Брама Європи. Історія України від скіфських воєн до незалежності. Харків, 2016. 496 с.
6. Сергійчук В. І. Нариси з історії України. Київ, 2021. 660 с.
7. Хмарський В. М. Історія України: конспект лекцій. Одеса : Одес. Нац. Ун-т ім. І. І. Мечникова, 2019. 118 с.

Додаткова література

8. Брехуненко В., Ковальчук В., Ковальчук М., Корнієнко В. "Братня" навала. Війни Росії проти України XII–XXI ст. Київ, 2016. 248 с.
9. Грицак Я. Нариси історії України: формування модерної української нації XIX – XX ст. Київ: Генеза, 2019. 656 с.
10. Гуржій, О. І. Славетна Україна. Битви та повстання від княжої до імперської доби. Київ, 2021. 352 с.
11. Дашкевич Я. Постаті: Нариси про діячів історії, політики, культури. 3-тє вид., доповн. Львів: Літературна агенція "Піраміда", 2016. 924 с.
12. Дорошко М. С. Історія України. Знакові події та особистості. Київ, 2021. 472 с.
13. Історія українського війська / Авт. кол.: М. Відейко, А. Галушка, В. Лободаєв, М. Майоров, Я. Примаченко, А. Руккас, Є. Синиця, О. Сокирко, А. Харук, Б. Черкас. Харків, 2016. 416 с.
14. Історія української культури: навчальний посібник / Є.В.Перегуд та ін. К.: КНУБА, 2015. 196 с.
15. Історія України: Хрестоматія / Упоряд. В.М. Литвин. Київ : Наук. думка, 2013. 1056 с. URL: <http://history.org.ua/LiberUA/978-966-00-1312-4/978-966-00-1312-4.pdf>
16. Литвин В. Історія України: підручник / Відп. ред. В. Смолій. НАН України. Інститут історії України. К.: Наукова думка, 2013. 991 с. URL: <http://resource.history.org.ua/item/0009298>

17. Каппелер А. Нерівні брати. Українці та росіяни від середньовіччя до сучасності. Чернівці: Книги-XXI, 2018. 320 с.

18. ПЕРЕЛОМ: Війна Росії проти України у часових пластах і просторах минувшини. Діалоги з істориками. У 2-х кн. / Відп. ред. В. Смолій; Упоряд.: Г. Боряк, О. Ясь. НАН України. Інститут історії України. Київ: Інститут історії України, 2022.

19. Синявська О., Ткаченко В. Взаємозв'язки німецького населення Трансністрії з німецькою окупаційною владою. *Південний захід. Одесика. Історико-краєзнавчий науковий альманах*. Вип.27. Одеса: Друкарський дім, 2019. С.126-137.

20. Синявська О., Ткаченко М. Піонери українського кінематографу: Данило Сахненко та Олексій Олексієнко. *Від Руси до України: шлях до себе*. Книга II. Київ: вид-во «Український пріоритет», 2020. С.242-250.

21. Синявська О.О. Історія освіти і науки в Україні. Част. I. Традиції освіти та накопичення наукових знань у домодерний період: Навчальний посібник / ОНУ імені І. І. Мечникова. Одеса : ОНУ, 2022. 160 с.

22. Турченко Ф. Україна – повернення історії. Генеза сучасного підручника. Київ: Генеза, 2016. 104 с.

Електронні інформаційні ресурси:

1. Електронні ресурси «Історія козацтва». URL: <http://www.cossackdom.com/>
2. Електронні ресурси Інституту історії України НАН України. URL: <http://history.org.ua/>
3. Електронні ресурси Інституту філософії НАН України. URL: <https://filosof.com.ua/>
4. Електронні ресурси Наукової бібліотеки ім. В.І. Вернадського. URL: <http://www.nbuv.gov.ua/>
5. Електронні ресурси Наукової бібліотеки ОНУ імені І.І. Мечникова. URL: <http://lib.onu.edu.ua>
6. Ізборник. Історія України. Першоджерела та інтерпретації. URL: <http://litopys.org.ua/>
7. Інститут історії України НАН України. Офіційний сайт. URL: <http://www.history.org.ua/>
8. Українська електронна бібліотека. URL: <http://exlibris.org.ua/>

ПИТАННЯ ДЛЯ ПІДСУМКОВОГО КОНТРОЛЮ, ФОРМИ КОНТРОЛЮ ТА КРИТЕРІЇ ОЦІНЮВАННЯ

Загальна підсумкова оцінка визначається як сума балів за результатами поточного, періодичного і підсумкового контролю.

1. Поточний контроль:

- усне опитування на практичних заняттях;
- оцінювання доповіді / презентації / кросворду за наданою темою;

2. Періодичний контроль (для здобувачів заочної форми навчання):

- тестування після завершення вивчення навчального матеріалу змістових модулів.

Контрольні роботи містять 40 тестових завдань з однією правильною відповіддю. За кожну правильну відповідь на одне тестове завдання студент отримує 0,5 бал. Тестування проводиться в Гугл-класі.

- ### 3. Підсумковий контроль: іспит проходить в усній формі як відповідь на два питання у екзаменаційному білеті. Питання на іспит студенти отримують на початку викладання курсу.

Критерії оцінювання роботи на практичному занятті

Кількість балів	Критерії оцінювання
8-10	Здобувач освіти присутній на практичному занятті, відповідає повністю на одне з питань плану семінарського занятті; активно доповнює відповіді інших студентів інформацією по іншим питанням плану; відповідає на питання по темі поставлені викладачем.
5-7	Здобувач освіти присутній на практичному занятті, відповідає повністю на одне з питань плану семінарського занятті; не доповнює відповіді інших студентів інформацією по іншим питанням плану;

	вiдповiдає на питання по темi поставленi викладачем.
1-4	Здобувач освiти присутнiй на практичному заняттi, не вiдповiдає повнiстю на одне з питань плану семiнарського заняттi, але активно доповнює вiдповiдi iнших студентiв iнформацiєю по всiм питанням плану; вiдповiдає не на всi на питання по темi поставленi викладачем.
0	Здобувач освiти взагалi вiдсутнiй або присутнiй на практичному заняттi i не вiдповiдає на жодне з питань плану практичного заняття; не доповнює вiдповiдi iнших студентiв; не вiдповiдає на питання по темi поставленi викладачем.

Критерiї оцiнювання доповiдi з презентацiєю

Доповiдь має бути виголошена на практичному заняттi або на консультацiї. Кожен здобувач може пiдготувати не бiльше однеi доповiдi з презентацiєю.

Вид самостiйної роботи	Кiлькiсть балiв	Критерiї оцiнювання результатiв виконання завдань самостiйної роботи
Розробка та захист доповiдi з презентацiєю	15-20	Доповiдь з презентацiєю має бути виконана самостiйно та оригiнально, грамотно; рацiонально використанi можливостi комп'ютерної анiмацiї; повинна мати посилання на джерела, якi є актуальними; наявнi висновки, мають бути пов'язанi iз темою доповiдi; при захистi студент орієнтується в темi та вивченiй лiтературi; вiдповiдає на два

		поставлених викладачем питання по темі доповіді.
	11-15	Доповідь з презентацією має бути виконана самостійно та оригінально, грамотно; раціонально використані можливості комп'ютерної анімації; містить посилання на джерела, які відповідно оформлені та є актуальними; наявні висновки не точно відповідають тексту роботи; при захисті доповіді студент орієнтується в темі та вивченій літературі; відповідає на одне з двох поставлених викладачем питання по темі.
	6-10	Доповідь з презентацією має бути виконана самостійно та оригінально, грамотно; нераціонально використані можливості комп'ютерної анімації; інформація подана без використання джерел; наявні висновків, не точно відповідають тексту роботи; при захисті доповіді студент слабо орієнтується в темі та вивченій літературі; не відповідає на два поставлених викладачем питання по темі.
	1-5	Доповідь з презентацією виконана самостійно, не використані можливості комп'ютерної анімації - порушення в розміщенні інформації на слайді; інформація подана без використання джерел; відсутні висновки у доповіді; при захисті студент не орієнтується в темі та вивченій літературі; не

		відповідає на два поставлених викладачем питання по темі.
	0	Завдання не виконано. Не зараховуються доповіді без презентації, або які виконані не самостійно, запозичені з мережі Інтернет.

Критерії оцінювання кросворду

Вид самостійної роботи	Кількість балів	Критерії оцінювання результатів виконання завдань самостійної роботи
Написання кросворду	14 - 20	Кросворд виконаний самостійно та оригінально за обраною здобувачем темою, грамотно; раціонально використані можливості комп'ютерної анімації.
	7 - 13	Кросворд виконаний самостійно; раціонально використані можливості комп'ютерної анімації; добір слів / термінів, використаних в кросворді, виходить за межі обраної здобувачем теми.
	1 - 6	Кросворд виконаний самостійно, але можливості комп'ютерної анімації нераціонально використані або не використані взагалі; інформація подана без врахування термінології / подій тощо обраної здобувачем теми.
	0	Завдання не виконано. Не зараховуються кросворди, які виконані не самостійно або запозичені з мережі Інтернет.

Критерії оцінювання результатів навчання здобувачів освіти на іспиті:

Оцінка	Кількість балів	Критерії оцінювання
Відмінно	30-25	Здобувач освіти правильно і у повному обсязі відповів на обидва питання екзаменаційного білету, дав відповіді на поставлені екзаменаторами додаткові запитання у межах білету, продемонстрував вміння дискутувати, обґрунтовувати свою точку зору, самостійно оцінювати теоретичні аспекти дисципліни, виявляти причинно-наслідкові зв'язки, володіти науковою термінологією.
Добре	24-15	Здобувач освіти на високому рівні відповів на одне з двох питань екзаменаційного білету, але не у повному обсязі засвоїв інше питання. При цьому частково дав відповіді на поставлені екзаменаторами додаткові запитання, продемонстрував вміння дискутувати, обґрунтовувати свою точку зору, самостійно оцінювати теоретичні аспекти дисципліни, виявляти причинно-наслідкові зв'язки, володіти науковою термінологією.
Задовільно	14-10	Здобувач освіти у неповному обсязі відповів на обидва питання екзаменаційного білету, не зміг дати відповіді на поставлені екзаменаторами додаткові запитання, продемонстрував низький рівень навиків полеміки, самостійного вирішення навчальних завдань, поверхово засвоїв наукову термінологію, базові знання з дисципліни.
Незадовільно з можливістю повторного	9-5	Здобувач освіти не виконав поставлені перед ним завдання. Не дав відповіді на обидва питання екзаменаційного білету та додаткові запитання викладачів, або у його/її відповіді

складання		містилася значна кількість грубих помилок. Продемонстрував відсутність базового обсягу підготовки з дисципліни, виявив низький рівень володіння навчальними та науковими дефініціями.
Незадовільн о з обов'язкови м повторним вивченням дисципліни	4-0	Здобувач не засвоїв навчальний матеріал. Потребує повторної допомоги викладача для оволодіння дисципліною.

Питання для підсумкового контролю

1. Предмет вивчення історії України, періодизація, джерела.
2. Трипільська культура та її особливості.
3. Античні міста-поліси Північного Причорномор'я.
4. Утворення князівства Русь та перші правителі (IX-X ст.).
5. Велике князівство Русь в період князювання Володимира Великого та Ярослава Мудрого.
6. Галицько-Волинське князівство та його роль в історії України.
7. Політичний розвиток українських земель у складі Великого князівства Литовського.
8. Виникнення українського козацтва і Запорозької Січі.
9. Люблінська та Берестейська унії: причини підписання та наслідки.
10. Українське козацтво у міжнародних відносинах другій пол. XVI – першій пол. XVII ст.
11. Бойові дії війська Б. Хмельницького у 1648-1653 рр. Зборівська та Білоцерківська угоди.
12. Державотворчі та соціально-економічні процеси на українських землях в ході Національно-визвольної війни сер. XVII ст.
13. Зовнішньополітичні стосунки гетьманського уряду в 1648-1657 рр.
14. Воєнно-політичне протистояння в Україні у 1657-1686 рр.
15. Політичний розвиток Лівобережної та Слобідської України у XVIII ст.
16. Правобережна та Західна Україна наприкінці XVII-XVIII ст.
17. Запорозька Січ у XVIII ст.
18. Приєднання Північного Причорномор'я та Правобережної України до російської імперії у XVIII ст.

19. Розвиток українського національного руху у першій пол. XIX ст.
20. Суспільно-політичне життя на українських землях в складі російської імперії у другій пол. XIX ст.
21. Суспільно-політичне життя українських земель в складі Австро-Угорської імперії у другій пол. XIX ст.
22. Соціально-економічне та суспільно-політичне становище українських земель на початку XX ст.
23. Воєнні дії на території України в період Першої світової війни.
24. Утворення Центральної Ради та проголошення УНР.
25. Українська гетьманська Держава: особливості внутрішньої та зовнішньої політики.
26. Воєнно-політичні події на території України в добу Директорії УНР.
27. Західноукраїнська Народна Республіка: проголошення та основні події.
28. Встановлення більшовицької влади в Україні. Політика «воєнного комунізму».
29. Особливості НЕПу в Україні.
30. Утворення СРСР. Політика «коренізації».
31. Українські землі в складі Польщі, Чехословаччини, Румунії між Першою та Другою світовими війнами.
32. Початок Другої світової війни на українських землях.
33. Перший період німецько-радянської війни: основні військові дії.
34. Нацистський окупаційний режим в Україні та рух Опору.
35. Опозиційний рух (дисидентство) 1960-1970-х рр.: основні течії, форми боротьби.
36. Причини, періодизація та основні принципи політики «перебудови».
37. Суспільно-політичне життя України у 1991-2004 рр.
38. Україна на міжнародній арені у другій пол. XX ст.
39. Помаранчева революція та Революція гідності: перебіг і наслідки.
40. Війна російської федерації проти України 2014-2023: передумови, причини, етапи.

Навчальне видання

ІСТОРІЯ УКРАЇНИ

Методичні рекомендації до самостійної роботи
здобувачам першого (бакалаврського) рівня вищої
освіти спеціальностей 033 «Філософія»
та 034 «Культурологія»

Укладач

Синявська Олена Олександрівна

В авторській редакції

Підписано до друку 05.01.2024 р. Формат 60x84/16.
Папір офсетний. Гарнітура Times. Цифровий друк.
Ум. друк. арк. 2,32. Наклад 15. Замовлення № 0124-05.
Віддруковано з готового оригінал-макета.

Видавництво та друк: ОЛДІ+
65101, Україна, м. Одеса, вул. Інглезі, 6/1
Свідоцтво ДК № 7642 від 29.07.2022 р.

Тел.: +38 (098) 559-45-45,
+38 (095) 559-45-45, +38 (093) 559-45-45
Для листування: 65101, Україна, м. Одеса, вул. Інглезі, 6/1
E-mail: office@oldiplus.ua

